POSTFAȚĂ

PENTRU O LECTURĂ FEMINISTĂ A SOCIETĂȚII ROMÂNEŞTI

De la politica denumirii la cercetări despre femei şi nu numai

În România, azi, studiile despre femei, studiile de gen şi/ sau studiile feministe apar într-un context politic postsocialist, respectiv într-o sferă academică caracterizată de lupte simbolice, dar cu implicații materiale, între disciplinele socio-umane redescoperite care – pe lângă miza instituționalizării – comportă şi valențele segmentării realității în teritorii epistemologice separate. Ca atare – dincolo de revalorizarea locală a tradițiilor internaționale ale studiilor despre femei şi/ sau a producțiilor indigene –, ele pot porni cu o triplă misiune:

- să reflecteze asupra schimbării condiției şi statutului femeilor în condițiile proceselor de transformare economică, socială, politică şi culturală de după destrămarea regimului socialist,

precum şi asupra regimurilor de gen în care poziția femeilor se inserează (dar şi asupra moştenirii socialiste şi presocialiste în acest sens);

- să abordeze şi să transceandă limitele sistemului academic structurat conform principiului delimitării stricte a disciplinelor;

- şi, nu în ultimul rând, să edifice căi de comunicare şi colaborare între producția ştiințifică şi proiectele de dezvoltare socială, pornind de la conştientizarea impactului pe care politicile publice le au asupra femeilor şi asupra diferenței şi inegalităților de gen, şi contribuind la elaborarea unor politici care iau în considerare aceste aspecte ale vieții.

Astfel, „studiile despre femei" se dezvoltă şi în acest context ca reflecții despre femei şi nu numai... Ele propun o nouă prismă prin care putem privi fenomene sociale mai ample ale realităților noastre, saturate de multiple regimuri de opresiune, sisteme de discriminare şi excludere, precum şi teme tradiționale considerate a fi „natural" ataşate de condiția femeii. Oferă o lentilă prin care se deschide interesul față de fenomene care cu siguranță nu preocupă numai femeile, cum ar fi construirea masculinității, orientarea sexuală şi construcțiile sexualității, alteritatea, relația dintre etnicitate şi gen, relația dintre multiculturalism şi feminism. Dar oferă şi instrumente teoretice şi metodologice pentru studierea unor teme tabu – rămase în afara atenției ştiințifice de la noi – legate, de obicei, de

„condiția feminină”, cum ar fi pornografia, prostituția, violența sexuală, reproducerea, avortul, care, însă, implică diferiți actori şi structuri sociale multiple. De aceea este nefondat unul dintre contraargumentele aduse acestor studii la noi, conform căruia asumarea perspectivei lor se situează în afara interesului față de anumite teme, de parcă abordarea acestora din urmă dintr-o perspectivă de gen n-ar fi parte integrantă a tratării lor. În acest sens este posibil ca cineva – preocupându-se, de exemplu, de gen şi comunicare, sau de aspectele genizate ale relațiilor internaționale, sau de gen şi naționalism etc. – să fie pus(ă) în situația nefastă de a alege între a face „studii de gen” *versus* studii despre comunicare, relații internaționale, naționalism etc.

În acest context, producerea unor analize sociale şi culturale despre femei şi despre relațiile de gen este vitală. Astfel de investigații pot aduce la suprafață aspecte ale vieții noastre care nu ni se relevă în absența acestei perspective. Prin atenția acordată diferenței de gen intersectată cu alte diferențe, ele surprind diversitatea socială în complexitatea ei. Şi – aducând în lumina cunoaşterii experiențele femeilor de etnii, poziții sociale, vârste diferite –, implicit legitimează abordări critice la adresa universalismului fals şi conferă valoare epistemologică şi politică unor demersuri conştiente de limitele lor şi de responsabilitățile sociale ce țin de ele[27].

---

[27] Despre acest tip de cunoaştere (caracterizat prin conştiința poziționalității – *situatedness* –, prin parțialitate şi responsabilitate)

Precum, de altfel, introducerea perspectivei femeilor şi a relațiilor între femei şi bărbați în analizele istorice, antropologice, sociologice, psihologice etc. aduce în prim-plan actori sociali neglijați în discursul ştiințific tradițional şi contribuie la rearticularea/ revitalizarea opțiunilor sale teoretice şi metodologice.

Chiar dacă se recunoaşte relevanța mai largă a studiilor despre femei, totuşi – în măsura în care aceste tipuri de studii au început să se instituționalizeze în țara noastră –[28], se poate observa evitarea utilizării acestui termen, precum şi a celui de studii feministe, în favoarea denumirii de „studii de gen". De obicei se argumentează că această politică a denumirii este parte a strategiei de autolegitimare într-un context ostil feminismului căci, cum s-a întâmplat şi în alte împrejurări, termenul de „gen" pare a neutraliza perspectiva critică îndreptată patriarhatului academic, şi nu numai. Până la urmă, într-un context social şi academic ca al nostru, miza principală a acestor studii nu este de a impune cu orice preț un anumit termen de autodefinire, ci de a produce cunoştințe despre foarte multe „pete negre" ale realității în care trăim, cunoştințe ce pot deveni puncte de reper atât în producția ştiințifică, cât şi în dezvoltarea socială.

---

care trebuie să fie proprie feminismului, vezi în Haraway, 1991.

[28] În acest context trebuie amintite aici înainte de toate Masteratul de Studii de Gen de la Şcoala Națională de Ştudii Politice şi Administrative din Bucureşti, precum şi Programul de Studii de Gen la nivel de licență de la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj.

Nu este vorba, nicidecum, desigur, să se renunțe într-un mod neprincipial la anumite poziții, idei şi termeni, să se abandoneze discursul critic în schimbul integrării într-un sistem hegemonic, ci despre nevoia de a explica în mod clar ce anume înțelege cineva prin a face studii despre femei, studii de gen, sau studii feministe, şi ce direcții de cercetare se asumă sub o titulatură sau alta. Până la urmă, astăzi, toate trei oferă instrumente utile pentru abordarea unor regimuri de putere mai ample, în care femeile şi bărbații de diferite etnii, statut social, orientări sexuale etc. ocupă anumite poziții de dominare şi/ sau de subordonare, şi toate trei ne întăresc opțiunea pentru abordarea critică a oricăror forme de excludere şi oprimare, de la diferite etnocentrisme la rasism, sexism, naționalism. Totuşi, nu trebuie să credem că aceste trei domenii se sprijină în mod necesar reciproc căci, de exemplu, există şi studii despre femei şi studii de gen nonfeministe. Tot aşa, nu putem să nu luăm în considerare că studiul despre femei (de exemplu, antropologia femeilor), a fost un anumit stadiu al studiilor feministe, fiind criticat de către studiile de gen (în exemplul nostru, de către antropologia genului), schimbându-şi, de fapt, presupozițiile şi accentele anterioare sub impactul dezvoltărilor ulterioare. Important este, accentuez încă o dată, să conştientizăm şi explicităm în ce direcție teoretică şi metodologică ne situăm atunci când optăm pentru o denumire sau alta. Oricare ar fi însă opțiunea noastră, dacă decidem să rămânem la denumirea de „studii despre femei", prin

însuşi acest fapt ne putem dovedi interesul față de o serie de fenomene care, de obicei, sau la o privire superficială, se consideră a fi în afara domeniului respectiv, în afara „intereselor femeilor”. Sau, dacă dorim să folosim termenul de studii feministe pentru ceea ce facem, nu înseamnă că optăm numai pentru o cercetare realizată de către femei, despre şi pentru femei.

Despre utilitatea socială a feminismului în România

Colapsul socialismului în România a fost asistat de multe şi foarte diferite interpretări cu privire la felul în care ar trebui reconstruite societatea şi politica, dar – în câmpul politicilor identitare – proiectele de reconstituire a solidarității sociale sunt dominate de practicile etnicizante[29]. După zece ani de transformări

---

29 Afirmând că nici un proiect emancipator credibil nu a apărut spre a lua locul socialismului, Nancy Fraser (1997) se foloseşte de argumentul conform căruia condiția postsocialistă este caracterizată de o schimbare majoră apărută în modurile în care este văzută o ordine socială dreaptă. Aceasta constă în înlocuirea imaginarului politic socialist, care definea redistribuirea ca fiind problema centrală a justiției, cu un altul, în care recunoaşterea a devenit principala problemă de echitate. Drept rezultat, se spune mai departe, mai multe grupuri definite cultural luptă spre a-şi apăra „identitățile”, iar solicitările pentru „recunoaşterea diferenței” alimentează bătăliile grupurilor mobilizate sub stindardele naționalității, etnicității, „rasei”, genului social şi al sexualității. Este important de menționat

postsocialiste este imposibil de decis care dintre aşteptări au fost împlinite şi care viziuni au fost abandonate, sau chiar ce înțelesuri ale socialismului românesc au fost depăşite şi care dintre ele mai supraviețuiesc. De fapt nu există o perspectivă universală conform căreia să se conchidă asupra acestora, câtă vreme terenul – statul, politica de partid şi societatea civilă – este caracterizat de afirmarea şi competiția dintre multe grupuri de interese reprezentând diferite puncte de vedere. Şi, în mod ironic, redescoperirea diferenței şi a particularității, după delegitimarea colectivismului unificator, îngreunează

---

că modurile în care socialismul a tratat diferențele de gen şi pe cele etnice în cadrul unui proiect presupus neutru sub raportul diferenței cu privire la egalitatea socială, modelează chipurile şi termenii în care decurg astăzi eforturile de a reprezenta şi celebra diferențele sau bătăliile pentru recunoaştere. Privind îndeaproape tipurile de imaginar politic sau viziunile dominante astăzi în Europa Răsăriteană, Michael D. Kennedy (1994) ne atrage atenția asupra circumstanței că „peisajul cultural" al postcomunismului marginalizează nu numai identitățile de clasă, ci şi pe cele de gen. Aceasta fiindcă viziunile din regiune sunt ori centrate – ca în cazul proiectului societății civile – pe subiectul autonom din punct de vedere moral, ori – ca în cazul naționalismului – supralicitează importanța identității naționale ca fiind identitatea dominantă într-o înşiruire de afilieri posibile. Aş continua, arătând că aici avem de-a face cu cazul unui efort de recucerire a modernității sau a „sinelui real", a cărui dezvoltare „naturală" se presupune că a fost întreruptă de socialism. Şi cu un caz în care – fiind suprimat de autoritatea ultimă a discursului național (şi/ ori naționalist) – în reprezentarea publică, identitățile fragmentate, multiple ale indivizilor sunt considerate ca fiind anormale, periculoase, nenaturale.

formarea noilor sensuri ale comunității şi apartenențelor la nivelul ierbii, şi chiar şi dezvoltarea unei societăți civile eterogene, însă pacifiste, care evită practicile autoritariste ale statului socialist.

Una dintre cele mai provocatoare întrebări cu privire la aceste procese este ce tip de proiecte de reconstrucție nu au fost imaginate deloc şi de ce. Feminismul se află, cu siguranță, printre discursurile tăcute, iar femeile au rămas să fie categorii sociale preponderent mute, care – în cazul în care se decid să facă altfel – încearcă să-şi găsească vocea în condițiile respingerii „feminismului occidental" şi în cele ale delegitimării „emancipării lor socialiste".

În încercarea de a interpreta absența sau chiar respingerea feminismului ca un semn al „consensului" cu privire la irelevanța problemelor femeilor în spațiul public postsocialist din România, trebuie să observăm cum aceasta este încorporată în problematica mai amplă a transformărilor şi are de a face şi cu moştenirile socialismului. Pe lângă analiza obstacolelor sale ne putem totuşi propune să identificăm pozițiile în schimbare ale „feminismului" din România postsocialistă în cadrul ordinii sociale şi culturale mai largi, şi/ sau să observăm micile semne ale unei „mişcări" sociale care joacă rolul unui mecanism public numit în alte zone - fără prea multe frustrări - feminism. Se pot urmări, în acest sens, aşa cum am făcut şi eu în ultimul text al prezentului volum, câteva evoluții mai recente în cadrul diferitelor domenii publice, care sunt semnul formării unui discurs

şi ale unei practici feministe la noi în țară, şi ale constituirii unei rețele de perspective feminine ca subiect public multiplu, diferențiat sub raport intern. Şi, până la urmă, se poate argumenta în favoarea contribuției speciale pe care feminismul o are în procesele de remodelare ale relațiilor dintre autoritățile instituționale şi subiecții individuali, ale celor dintre indivizii bărbați şi femei, precum şi ale percepției de sine a cetățenilor ca indivizi autonomi.

Convingerea mea este că ordinea postsocialistă are nevoie de prezența feminismului în viața publică, iar cei care lucrează împotriva lui, lucrează împotriva schimbării. Aceasta fiindcă feminismul are potențialul de a transforma modelele paternaliste de gândire şi de comportament întărite de socialism şi de a întreprinde demersuri critice cu privire la stările de conştiință şi practicile patriarhale socialiste şi postsocialiste. Ca atare, poate avea o contribuție importantă la întărirea indivizilor (femei, dar nu numai), făcându-i capabili să solicite dreptate în deplina lor capacitate, depăşind poziția ocupată în cadrul ordinii socialiste, care îi îndreptățea să dobândească drepturi conform necesităților definite de statul-națiune şi partidul-părinte. Mai mult, feminismul este capabil să promoveze crearea unui sens al solidarității între femeile de diferite etnii, poziții sociale, religii, vârste, profesii şi – totodată – să participe la constituirea unor rețele sociale critice la adresa manifestărilor naționaliste, rasiste, sexiste, homofobe şi a sistemelor represive ce funcționează în

societatea noastră. În cunoştința acestor fapte, valoarea analitică şi socială a feminismului nu numai că nu poate fi contestată, ci trebuie să se împuternicesacă prin constituirea unor discursuri şi instituții prestigioase.

În acest sens îmi exprim convingerea că antropologia feministă trebuie să se regăsească şi ea printre disciplinele socio-umane consacrate deja în spațiul academic din România. Fără contribuțiile ei subversive, dar şi constructive în acelaşi timp, producția ştiințifică contemporană ar rămâne încremenită într-o autocontemplare suficientă sieşi. Ea generează o diferență printre altele, pentru că abordează diferit diferența. Este, până la urmă, diferența care contează.